

УДК 811.111'373'42:611.781

[https://doi.org/10.18524/2307-4604.2021.2\(47\).245943](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2021.2(47).245943)

СЕКТОР МОВОЗНАВСТВО У НОМІНАТИВНОМУ ПОЛІ КОМПЛЕКСНОГО КОНЦЕПТУ WORD/LANGUAGE/SPEECH

Смаглій В.М.

доктор філологічних наук, професор,
Одеський національний морський університет
<https://orcid.org/0000-0002-6222-7652>

Стаття присвячена вивченню комплексного концепту WORD / LANGUAGE / SPEECH та його медіальної зони у наївній картині світу в межах нового наукового напрямку – дуальне мовознавство: наукове і наївне трактування мови в англійській лексикографії. В роботі аналізується комплексний концепт WORD / LANGUAGE / SPEECH, представлений номінативними одиницями, виокремленими на матеріалі загальних і фразеологічних словників англійської мови. В наївній картині світу в ядровій зоні нараховується 3 лексеми (які сукупно вміщують 42 семеми), із яких методом семного аналізу відфільтровано 161 сему. Найзагальнішою семантемою, яка наявна в усіх ядрових лексемах, є ідея білатеральності комунікативних одиниць. Усі лексеми ядрової зони містять на першій позиції словникових дефініцій семему, в якій наголошується на єдності змісту і форми розглядуваних феноменів. Медіальна зона номінативного поля вербалізованого комплексного концепту WORD / LANGUAGE / SPEECH у десятки разів більша і варіативніша, аніж його ядрова зона. В ній зареєстровано більше 700 лексичних одиниць із семантичними компонентами мова, мовлення, комунікація. За тематичним принципом зібраний матеріал розподілено на 6 секторів: комунікація; одиниці мови, мовлення; дискурс, текст; фонетичні, граматичні і стилістичні феномени; мова/діалект/жаргон, мовець; мовознавство. Аналіз відповідної частини вибірки уможливив розуміння того, як пересічний носій англійської мови, не будучи фахівцем у царині мовознавства, уявляє цілісну систему вивчення мови та окремі складники цієї системи. Словники чітко диференціюють дві гілки вивчення людської мови: лінгвістику, що є науковим вивченням структури мови, її граматики, синтаксису і фонетики, та філологію, яка є галуззю наукового знання про структуру, історичний розвиток і зв'язки мови з іншими мовами.
Ключові слова: концепт, дуальне мовознавство, слово, мова, мовлення, номінативне поле.

SECTOR LINGUISTICS IN THE NOMINATIVE FIELD OF THE COMPLEX CONCEPT WORD / LANGUAGE / SPEECH

Smaglii V.M.

doctor of philological sciences, associate professor,
Odessa National Maritime University

The article is dedicated to the study of the complex concept WORD / LANGUAGE / SPEECH and its medial zone in the naïve picture of the world within a framework of a new scientific direction – dual linguistics: scientific and naïve interpretation of language in the English lexicography. The complex concept WORD / LANGUAGE / SPEECH, which is verbalized by nominative units extracted from English general lexicographic sources, is considered. The nuclear zone of the naïve picture of the world counts three lexemes (which together contain 42 sememes), among which 161 semes have been filtered by means of seme analysis method. The most common semanteme, present in all nuclear lexemes, is the idea of the bilateral nature of any communicative unit. All of the nuclear zone lexemes in the primary dictionary position contain the seme, which emphasizes the unity of content and form of the phenomena under consideration. The medial zone of the nominative field of the verbalized WORD / LANGUAGE / SPEECH complex concept is many times bigger and more variable in

comparison with the nuclear zone. It includes more than 700 lexical units with semantic components language, speech, communication. According to the thematic principle, the collected material was divided into 6 sectors: communication; units of language, speech; discourse, text; phonetical, grammatical and stylistic phenomena; language / dialect / slang, speaker; linguistics. The analysis of the relevant part of the sample made it possible to understand how the average native English speaker, without being an expert in the field of linguistics, represents a holistic system of language learning and individual components of this system. Dictionaries clearly differentiate between two branches of human language: linguistics, which is the scientific study of language structure, grammar, syntax, and phonetics, and philology, which is the field of scientific knowledge about the structure, historical development, and connections of language to other languages.

Key words: *concept, dual linguistics, word, language, speech, nominative field.*

Вступ. Розвиток людської цивілізації були б неможливими без засобів фіксації інформації та можливості обміну нею в спільній діяльності членів соціуму. Таким універсальним засобом виступила людська мова, яку в такому ракурсі вивчає когнітивна лінгвістика, філософія мови, семіотика (Кубрякова, 2004). *Одиницею аналізу* в нашому дослідженні виступає словникова стаття в єдності лемми (заголовного слова) і дефініції. Розщеплення дефініційної статті на компоненти створює мозаїку дефініційних ознак, із яких відфільтровуються семи, елементарні одиниці значення. У свою чергу, семи стають об'єктом когнітивного аналізу, який уможлиблює відтворення цілісної концептуальної структури, вербалізованого комплексного концепту.

Дослідження комплексного концепту *WORD / LANGUAGE / SPEECH* проводиться у межах нового наукового напрямку, сформульованого як *дуальне мовознавство: наукове і наївне трактування мови в англійській лексикографії*.

Матеріал дослідження – тлумачні і фразеологічні словники, із яких методом суцільної вибірки виокремлено номінативні одиниці, в семантиці яких наявні семи *мова, мовлення, слово, спілкування* – таким є принцип формування наївного номінативного поля.

Результати і обговорення. Комплексний концепт *WORD / LANGUAGE / SPEECH*, що є конгломератом трьох нуклеарних концептів. Він утворений, відповідно, нуклеарним концептом із заголовним словом *word*, нуклеарним концептом із заголовним словом *language* і нуклеарним концептом, у якому заголовком виступає номінатема (Теркулов, 2013) *speech/to speak*. Вивчення вербалізованого концепту передбачає перш за все укладання його номінативного поля, тобто зібрання і структурування в єдине ціле всіх номінативних одиниць, що позначають ядрові концепти, разом із їхніми словниковими дефініціями. Отриманий таким чином фактографічний матеріал дає можливість ретельного аналізу етимології та семантики всіх зібраних лексичних одиниць.

В наївній картині світу в ядровій зоні нараховується 3 лексеми (які сукупно вміщують 42 семеми), із яких методом семного аналізу відфільтровано 161 сему. Найзагальнішою семантемою, яка наявна в усіх ядрових лексемах, є ідея білатеральності комунікативних одиниць. Усі лексеми ядрової зони містять на першій позиції словникових дефініцій семему, в якій наголошується на єдності змісту і форми розглядуваних феноменів.

Медіальна зона номінативного поля вербалізованого комплексного концепту **WORD / LANGUAGE / SPEECH** виявляється у багато разів більшою і варіативнішою у порівнянні з ядровою зоною. В неї входять більше 700 лексичних одиниць із семантичним компонентом *мова, мовлення, комунікація*. За тематичним принципом зібраний матеріал розподілено на 6 секторів: *комунікація; одиниці мови, мовлення; дискурс, текст; фонетичні, граматичні і стилістичні феномени; мова/діалект/жаргон, мовець; мовознавство*.

Тематичний сектор медіальної зони номінативного поля концепту **WORD / LANGUAGE / SPEECH**, який об'єднує словникові одиниці, що номінують *мовознавство* і наукові напрями вивчення мови, налічує найменшу кількість конститuentів – 34 ЛО.

Останній сектор медіальної зони номінативного поля концепту **WORD / LANGUAGE / SPEECH** об'єднує словникові одиниці, які номінують науку про мову і наукові напрями вивчення мови. Аналіз відповідної частини вибірки уможливить розуміння того, як пересічний носій англійської мови, не будучи фахівцем у царині мово-знавства, уявляє цілісну систему вивчення мови й окремі складові цієї системи. Номенклатура словникових одиниць на їх позначення і дефініційні статті, адресовані широкій читацькій аудиторії англомовних користувачів, надає матеріал для дослідження певного сегмента непрофесійної картини світу.

Заголовними номінативними одиницями цього сектору є *linguistics*, а також її синонім *philology*. Цікаво, що лексема *linguistics* з'явилась в англійській мові відносно недавно, в середині XIX ст. і була утворена від латинського кореня *lingua*, який вже неодноразово фігурував у нашому аналізі, та гібридного за походженням суфікса *-ics*, перший компонент якого є грецьким запозиченням *-ic* ← Gr *-ikos* (суфікс, що утворює прикметник), а другий компонент є питомим англійським *-s* ← OE *-es, -as* ([nominative and accusative pl.suffix]). Дефініція моносемантичного іменника *linguistics* констатує, що він означає [the scientific study of language and its structure, including the study of grammar, syntax and phonetics].

Значно раніше за появу *linguistics* в англійську мову із французької і латини увійшов іменник *philology* (XVI–XVII ст.), який початково походить із грецької: Gr *philologia* = *philo* ← *philein, philos* [to love, loving] + *logos* [word, speech]. Згідно зі словником Oxford, цей іменник має більш загальне значення [the branch of knowledge that deals with structure, historical development and relationships of languages], а згідно з іншими словниками, у нього є кілька вужчих значень: [historical and comparative linguistics] та [the study of literature and of disciplines relevant to language as used in literature].

Вокабуляри словників англійської мови містять цілу низку складених і складних номінацій на позначення різних галузей лінгвістики. Зокрема це складені двослівні номінації із опорним компонентом *linguistics*: *historical / structural / comparative/ computational linguistics*. Дефініційні статті доволі розлого пояснюють специфіку кожної лінгвістичної галузі – *історичної, структурної, порівняльної та комп'ютерної лінгвістики*.

Складні номінативні одиниці включають основу *linguistics* і уточнюючий компонент: ***psycholinguistics***, ***sociolinguistics***, їхня семантика також є доволі прозорою.

Значно ширшою є група номінацій із компонентом *-(o)logy*. Їхні дефініції часто відсилають до семантично головного компонента такої складної лексичної одиниці: ***dialectology*** [the study of dialects], ***etymology*** [a branch of linguistics concerned with etymologies], ***phonology*** [the study of phonological relationships within a language or between languages], ***lexicology*** [the branch of linguistics that deals with the lexical component of language]. Деякі із одиниць цієї групи є доволі відомими і тому зрозумілими без такої відсилки: ***morphology*** [the study of the forms of words], ***terminology*** [the study of nomenclature]. А деякі, особливо зі схожими початковими компонентами, є менш відомими і потребують детального тлумачення, навіть перехресного посилання один на одного, як це, наприклад, відбувається із номінативними одиницями ***onomasiology*** та ***semasiology***. Словники пояснюють, що *ономасіологія* вивчає *поняття* та *слова*, що їх називають, на противагу *семасіології*, яка вивчає *слова* і *поняття*, які ці слова репрезентують: ***onomasiology*** [the branch of linguistics that deals with concepts and the terms that represent them. Compare with semasiology] VS ***semasiology*** [the branch of linguistics that deal with words and phrases and the concepts that they represent. Compare with onomasiology].

Основа *onoma* бере участь у формуванні ще кількох номінативних одиниць: ***onomatology*** [the science of the formation of names and terms], ***onomastics*** [the science of the origin and forms of proper names]; [the study of the origins and forms of terms used in specialized fields]. Аналіз показує, що формант *onoma*, що має грецьке походження зі значенням *ім'я* (Gr. *onoma* [name]), реалізує у назвах лінгвістичних дисциплін як широке значення, синонімічне *слову*, так і вужчі значення *термін* і *власна назва*.

Окремі напрямки лінгвістичної науки мають свої номінативні позначення, які реєструються у загальних словниках англійської мови, супроводжуючись їх тлумаченнями. В кінці XIX ст. в англійську мову увійшло запозичення із грецької *semantics*, відад'єктивний іменник від прикметника *semantic* <— Gr *sēmantikos* [significant] <— *sēmainein* [to signify, mean] <— *sēma* [sign, token]. Етимологічне коріння (*to mean*) є основним у смисловій структурі іменника ***semantics***: [the branch of linguistics concerned with meaning].

Значно раніше в англійську мову увійшов іменник ***grammar***, він з'явився у XIV ст. через французьку і латину як грецьке запозичення *grammatikē* [(art) of lettres] <— *gramma*, *grammat-* [letter of the alphabet, thing written]. В цьому випадку етимологічне значення з плином часу підлягало змінам: від ідеї *літери* значення поширилось на ідеї *слова*, *речення*, *структура*, що впливає із дефініцій сучасного іменника ***grammar*** [the study of structural relationships in language; the study of how words and their component parts combine to form sentences]. До різновидів граматичного вчення, як відомо, залучають *морфологію* і *синтаксис*. Номінативна одиниця ***morphology*** розглядувалась вище, до сказаного додамо, що

одиниця з'явилась у середині XIX ст. як запозичення із грецької *morphē* [form] + *-logy*.

Номінативна одиниця *syntax* функціонує в англійській мові із середини XVI ст., будучи запозиченою через французьку і латину із грецької *suntaxis* <— *suntassein* = *sun-* [together] + *tassein* [arrange]. Дефініція іменника *syntax* виокремлює саме таку ідею — *складати докупи елементи*: [the part of grammar dealing with the way in which linguistic elements (such as words) are put together to form constituents (such as phrases or clauses); the study of rules whereby words or other elements of sentence structure are combined to form grammatical sentences].

Словники реєструють цілий кластер номінативних одиниць на позначення лінгвістичного напрямку, в якому об'єктом вивчення є фонемі. Це іменники *phonology* (вперше зареєстрований в англійській мові в 1798), *phonetics* (1836), *phonemics* (1934). Хронологія появи синонімічних одиниць (з кінця XVIII ст. кожні 50–100 років з'являлись назви дисциплін, зосереджених на вивченні фонологічної системи мов) свідчить про довготривалий інтерес лінгвістів до відповідного об'єкта наукових розвідок [the study of phonemes or distinctive units of sound in a language; the study and classification of speech sounds]. Усі вони кореневою морфемою походять від грецького іменника *phōnēma* [sound, speech], який є деривацією від дієслова *phōnein* [speak].

Цікавою для аналізу видається номінативна одиниця *prosody*, яка, згідно зі словниковим тлумаченням, є вивченням метричної системи віршування [the study of metrical system of verse; of versification]. Хоча у сучасному фаховому трактуванні це науковий напрямок, що вивчає просодичну систему мови взагалі, а не тільки віршованого мовлення. І відповідне визначення самого феномену *просодії* міститься в дефініціях [the pattern of stress and intonation in a language] так само, як і [style of versification], проте галузь лінгвістичної науки в загальних словниках обмежена виключно віршованим мовленням. Можливо, причиною є потужний етимологічний фактор: англійське слово *prosody* походить від грецького *prosōidia* [song sung to music], тобто *снів*.

Номінативна одиниця *stylistics* реєструється в усіх словниках, а певні дефініції навіть свідчать про диференціацію *стилістики мови і мовлення*: [the study of the devices in a language that produce expressive value] (стилістика мови) і [an aspect of literary study of various elements of style, such as metaphor, in particular context] (стилістика мовлення).

Окремою галуззю мовознавчих студій виступає *orthography* [a part of a language study that deals with letters and spelling], відзначимо, що український відповідник цього слова *правопис* дуже точно відбиває об'єкт таких мовознавчих розвідок — правильне написання слів. Саме із таким значенням був запозиченим із грецької етимон іменника *orthography* <— Gr *orthographia* = *orthos* [correct] + *-graphia* [writing].

Дотичним до предмета нашого аналізу *мовознавство* є група номінацій на позначення дещо ширшого об'єкта, маємо на увазі номінативну одиницю *semiotics* [the theory and study of signs, esp. as elements of language or other systems of communication and comprising semantics, syntactics, and pragmatics].

Усі три гілки *семіотики*, які перелічені в дефініції, згадуються в реєстрі словників. Терміни *синтактика* і *прагматика* увійшли до мовознавства через ворота семіотики, а *семантика*, навпаки, була включена в цю номенклатуру із числа початково мовознавчих номінацій і була розглянута в цьому підрозділі вище. На відміну від номінативної одиниці *semantics*, яка дефінується виключно як мовознавча дисципліна, решта дві складові семіотики у дефініціях атрибутуються як до семіотики, так і до лінгвістики: *syntactics* [(chiefly semiotics) the study of structural relations between signs, specifically with reference to linguistic signs]; [syntax] <— [the part of grammar...], *pragmatics* [the branch of semiotics that deals with the relation between signs, esp. words and their users]; [the study of language as it is used in a social context, including its effect on the interlocutors].

На периферії аналізованої тематичної групи сектора *Мовознавство* розташовані дві складені номінативні одиниці з опорним словом *theory*, які називають теорії на пояснення походження мови. Це *bowwow theory* [a theory that language originated in imitations of natural sounds (such as those of birds, dogs or thunder)] <— *bowwow* [the bark of a dog]. Дефініція роз'яснює сутність відповідної теорії, згідно з якою мова бере початок від імітації людиною природних звуків, зокрема гавкання собаки.

Інша номінативна одиниця називає аналогічну теорію, в якій стверджується, що мова з'явилась від вигуків, які згодом отримали певне значення: *pooh-pooh theory* [a theory that language originated in interjections which gradually acquired meaning] <— *topooh-pooh* [to express contempt or impatience, to think that smth is not very good, or not true].

Як бачимо, в назву кожної із теорій походження мови покладено прототипічний зразок тих явищ, які, на думку авторів, призвели до появи мови як засобу спілкування людей: природні звуки = гавкіт собаки, вигуки = осуд, виражений типовим звуковим комплексом.

Висновки. Медіальна зона номінативного поля вербалізованого комплексного концепту *WORD / LANGUAGE / SPEECH* у десятки разів більша і варіативніша, аніж ядра зона. В ній зареєстровано більше 700 лексичних одиниць із семантичним компонентом *мова, мовлення, комунікація*. За тематичним принципом зібраний матеріал розподілено на 6 секторів: *комунікація; одиниці мови, мовлення; дискурс, текст; фонетичні, граматичні і стилістичні феномени; мова/діалект/жаргон, мовець; мовознавство*. Аналіз відповідної частини вибірки уможливив розуміння того, як пересічний носій англійської мови, не будучи фахівцем у царині мовознавства, уявляє цілісну систему вивчення мови та окремі складники цієї системи. Словники чітко диференціюють дві гілки вивчення людської мови: *лінгвістику*, що є науковим вивченням структури мови, її граматики, синтаксису і фонетики, та *філологію*, яка є галуззю наукового знання про структуру, історичний розвиток і зв'язки мови з іншими мовами. Номенклатура словникових одиниць і їх дефініційні статті, адресовані широкій читацькій аудиторії англійськомовних користувачів, надає матеріал для дослідження певного сегменту непрофесійної картини світу.

Список літератури

Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира Рос. Академия наук. Ин-т языкознания. М.: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.

Теркулов В.И. Части речи и тождество номинатемы. *Человек. Язык. Культура: сборник научных статей, посвященных 60-летнему юбилею проф. В.И.Карасика*: в 2-х частях. Киев: Издат.дом Д.Бураго, 2013. Изд-е 2-е испр. Часть 1. С.25-31.

Online Cambridge dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/>

Online Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/>

Online Macmillan dictionary URL: <http://www.macmillandictionary.com/>

Online Oxford dictionary URL: <https://en.oxforddictionaries.com/>

The American Heritage Dictionary of the English Language, Fifth Edition copyright 2017 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. URL: <https://ahdictionary.com/word/search.html>

References

Kubryakova, E. S. (2004) Yazyk i znanie [Language and knowledge]: Na puti polucheniya znaniy o yazyike: Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol yazyika v poznanii mira Ros. Akademiya nauk. In-t yazyikoznaniya. M.: Yazyiki slavyanskoy kulturyi.

Terkulov, V.I. (2013) Chasti rechi i tozhdestvo nominatemyi. [Parts of speech and nominateme identity] *Chelovek. Yazyik. Kultura: sbornik nauchnyih statey, posvyaschennyih 60-letnemu yubileyu prof. V.I.Karasika: v 2-h chastyah*. Kiev: Izdat.dom D.Burago. Izd-e 2-e ispr. Chast 1. 25-31.

Online Cambridge dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/>

Online Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/>

Online Macmillan dictionary URL: <http://www.macmillandictionary.com/>

Online Oxford dictionary URL: <https://en.oxforddictionaries.com/>

The American Heritage Dictionary of the English Language, Fifth Edition copyright 2017 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. URL: <https://ahdictionary.com/word/search.html>

Стаття надійшла до редакції 10.10.2021 р.